

Születés előtt

Tornai József: *Világtojásban*

Gondolat Kiadó, 2016

Születés előtt vagy elmúlás után – az emberi lét szempontjából egy és ugyanaz. Ahogy megfogánásunk előtt, úgy halálunk után sem létezzünk. E Janus-arcú végtelességnek a nézőközpontjában éli le életét az *én* azzal a kínos kiváltsággal, hogy végessége tudatosodik. Atomjai és további részecskéi az elmúlása után ismét elvegyülnek a mindenség élő és élettelen világának többi parányával, akárcsak megtermékenyült csírasejt-kora előtt. Az *én* majd visszatér a kozmikus körforgásba, ahogy Tornai József mondja, az örök „létkerékbe”. Kevés magyar költő akarta annyira megérteni ezt a tudást, mint ő. Azt is, hogy miként töltsen ki emberként, magyarként, európaiként, költőként, férfiként azt az időköz, amely megadatott neki a kétirányú végtelen szorításában. Tornai új kötetének metaforikus címe, a *Világtojásban* remekül kifejezi létünknek azt az állapotát, amelyben mulandóságunk keletkezik. Ezt a létparadoxont számos változatban megírta. Eszembe jut róla egy néhai avantgárd művészünk rajza egy rodini *Gondolkodó* pózában kucorgó férfival az anyaméhben. S egy Weöres Sándor-törredék: „egy embrió álma” a létről.

Tornai sokszor fölmérte nagyra nőtt életművében, hogy létezése során mit nyer és mit veszít az ember. A szerelem nemcsak meggyötör, hanem a gyönyörök gyönyörével égbe emel, ahogy a *Faust II.* utolsó sorában énekli a misztikus égi kórus. Mérlege szerint a mézcöppnyi boldogság kiegyenlítette a tömérdek bánat, hűtlenség, gyász serpenyőjét. A költő egy régebbi versében „buddhista szerelmesnek” nevezte magát enyhe öniróniával; ez bizony buddhátlan gondolat, mert a Meg-

világosodott azt tanácsolja, hogy senkit se szeress jobban, mint másokat. De az élet nemcsak paradox, hanem abszurd is, vallja Tornai. Bár töviről hegyire ismeri a filozófiát az abszurd Zenóntól s a bölcs Szókratész-től a sziszüfoszi sors abszurdítását valló Camus-ig és más modernekig – ez az ő „copyrightja”, mások gondolataival, saját tapasztalataival megtámasztva. Ha elfogadjuk Buddhától, hogy az objektív és a szubjektív egy és ugyanaz, akkor az emberrel együtt a világ nemcsak paradox, hanem abszurd, és a „természetfölötti”, ha van, ha nincs, maga is az, mert ilyen világot talált ki. Goethe művét idéztem fontebb. Nos, Tornai világképe a buddhizmussal rokonszenvező fausti emberé. Amikor egy esszéjében azt írja, hogy *Európa már kevés*, akkor úgy tesz, mint a műfordítás Magellánja vagy Kolumbusz Kristófja, ama jogon, hogy a Földön mindenütt mesés „indiákat” fedezett föl a világ folklórjában, miközben Európa líráját sorvadóban látja (*Boldog látomások – A világ törzsi költészete*, 1978).

A *Világtojásban* kötet cím tipikus Tornai-metafora. Akinek furcsán hangzik, gondoljon a Lönnrot-féle Kalevalára, amelynek ősmítoszában egy kacsatójából kel ki a világ. Az olvasónak eszébe villan a „Kis-kacsa fürdik fekete tóban” kezdetű gyermekdal. Tornai föl is használja címadó versében, s így folytatja: „anyjához készül Lengyelországba. / De már nem úszik, leszállt a gyöngye, / világtojásban lakni örökre.” A világtojás a mindenség szimbóluma, melyben az élet megfogant, s az *én* belvilágából majd ugyanoda visszatér. Ezzel még nem „magyaráztam meg” a költeményt, mert nem a folyamatról, hanem

egy állapotról szól, a születés utániról és a halál előttiről s az őt körülvevő s majd magának visszavevő végtelen tudatosításáról. Tornai ősi-modern filozófiája rejtőzik benne. Az, amit esztétikai nézőpontból bartókiságnak nevez. Az egyéni, közösségi létre a kozmosz részeként tekintő *bartókológia* az ő szóeleménye. Ilyen című versében teszi helyre félremagyarázóit: „aki csupaszh keveréknek nézi a bartókológiát / eltéved a bejárt úton és semmit se lát”. Ha valaki szürrealista „hangszerelésű” versébe népdalrészleteket kever, az még nem biztos, hogy bartóki – szétbonthatatlan egységet kell teremteni az ósiból és a modernből, az eszmeiből és az érzékeiből, hogy olyan egységet alkossanak, mint a tojás és a benne szunnyadó élet – mint „Te meg a világ”, mondhatná Szabó Lőrincel. Az *uráli pentaton* egyik részlete így szól: „Mindig új dallamok, / más és más ősi nóták, / azok a kócos fiúk / férfivágygyal fűjják.” Ez egy kicsit Adysan, kicsit kalevalásan hangzik. A meglámpázott vers testében a „mégis új és magyar” gondolat csírázik, finnugor érhálózattal, az ősi-modern bartóki elv előzeteseként. További részlet a versből: „és Tavasz szél vizet áraszt, / virágom, virágom, / ettől szívük fölrepül, / bor nélkül is árad”. A népdalrészlet funkcionál: az örök tavasz rímeli a sokat megélt ember és nép szívverésére. Visszhangzik rá az a vers, melyben fájjalja Tornai, hogy zenét nem írhat: „én szárny nélkül szabadulok el a földtől”. Ez sem akármilyen teljesítmény (*Szárny nélkül*).

Az elmúlt évben is nagy versekkel gyarapodott Tornai költészete. Ismerős motívumok, témakörök, új, de fölismerhetően „tornaias” formában. Visszatérő témakörök nem ismétlődések: az öregkor nagy távlatából szemlélt összefoglalásai az eddigi életműnek, új magyar szomorúsággal, már Európát is féltve, siratva. A gyerekkor ősboldogsága a Duna-menti szülőföld édenében, a kiszakadás tragikus életérzése a kamaszkorban, a férfikor végzetszerű szerelmei, az önművelés mint élmény s az intellektualitás eszköze a versben, az em-

bertől megroncsolt őstermészet, a filozófia ihletése, a költői lét roskasztó adománya – megannyi „tornaiáda”, az ő „bartókiáda” szóképzését utánozva. Mindenkori költőtársait szólítja meg *Agyatok, mint a mindenség* címmel, „a hetedik te magad légy” sugallatával: „Belétek kapaszkodom, akik előttem írtatok lírát” – kedvenc Adyjával együtt Goethét, Aranyt, Petőfit s más istennülőt sem mellőzve. A *Hunn, új legendát* író Adyval nem mindenben ért egyet, de abban igen, hogy ő is a kuruc kesergők, pávás népdalok, Baudelaire és Verlaine, a Biblia és „Árva Barla diák” nyomán halad száz más ősi és modern forrásból merítőként. „De jó, hogy énekeltek és orgonáltok ma is, holnap / is a gyönyör napszamosaiként” – ennél szebben alig jellemezhető a mindenkori Költő. Mert „mélység s / magasság kapcsai vagytok a művészet minden / varázsfajtájában, és agyatok sem más, mint a mindenség”. Szeretnivaló a *Megáldottan és átkozottan* paradox tornaizmusa: „Ötven verseskönyvet írtam / harmadszáz esztendő alatt: / dobogott a bujaság vékonyomban, / az táncoltatta tollamat.” Bármennyi filozófus és egyéb tudós műveit falta „harmadszáz esztendő alatt”, a nemiséget mindennek elébe helyezi, ahogy a görög mitológia az összes isten elé veszi Éroszt. Verseiből olykor még most is hetykeséget érzünk. „Ahelyett, hogy megadnám magam nyolcvan évemnek, / fiatal mének rugdalóznak / és nyerítenek vérköreimben” (*Hány csillag vagytok?*). Tudós laboratóriumban nehezebb őt elképzelni, mint Németh Lászlót, de ő is a ráció alkímistája, fürkészve csillagokat, sekély vízben úszkáló parányokat. *Ki őszám volt, vagyok most* – e beszédes című verse szerint nemcsak Buddha, Spinoza, Kant és az őt fölülbírálva folytató Nicolai Hartmann és Jaspers tanította ontológiai lényeglátásra, hanem a népdal is: „a népdalokból azt tanultam, [...] / jövendővé válhat múltam”. Ugyanakkor „Európa lett bilincses végem” – eredetének ettől a felétől sem szabadulhat. Ady még követelte, hogy legyünk európaibbak, Tornai azt szeretné, ha Eu-

rópa Európa maradna, de túllátna saját határain – a veszélyektől jobban őrizetteken, teszem hozzá szomorú időszerűséggel. A *Shelley-álomban* buddhistáknak való sorra talál a nagy angolnál: „Föld, tenger, ég, drága testvéreim!” Nemcsak az élőlények, hanem az élettelen kövek, csillagok is testvéreink. De mennyire, ha elfogadjuk a *Mindenség-zsoltár* álmát vagy jövődőlését. Ha egy kozmikus katasztrófa elpusztítana a Földön minden életet, harminc millió év múlva a harminc milliárdnyi galaxis valamely bolygóján újra kifejlődne az emberiséghez hasonló, tudatos lény, mert a földi ember már megteremtette halhatatlan isteneit. Az „isteni” energia nem vész el, új világot teremt a halott helyébe.

Az *első atom* is egyike Tornai talányos verseinek, de megtalálni vélem benne azt a kulcssort, amely világít az éjszakában. „Ez a teljes költő: a líra bódultság, nem

nyelvgyakorlat” – könyvjelzőre kiírandó mondat a líra wittgensteini korszaka múltán. Ugyanitt: „Minden mágia, minden emlék, remegés, álmom, / mindegy, akarom, nem akarom, torkom szakadtáig: / sokvilággá megyek egyetlen fűszálon, / ki az okot megleli, mindig az a másik.” A népdalok örök tanulója tanítja: saját kútfőnk nem elég, „ha meríteni szeretnék a Semmi iszákjából”. Festők, zenészek, szobrászok, táncosok tudása éppúgy tanuló iskolái voltak, mint Balassi, Ady, Shelley, Baudelaire költészete. Nem bilincses rabja Európa tudásának, csak telhetetlen fosztogatója: „elejbe, elejbe, sej, lovam, elejbe, [...] ezt danolom most is, jövőmbe temetve” – így illeszkednek népdalsorok jövőbe mutató gondolati énekébe. Nem matyó hímzések ezek a Forma I-es pilóta úrzubbonyán, hanem – Tóth Árpáddal – az ősök ritmusa a szívdobogásban.

Alföldy Jenő

Varga Benedek: *Proféta* (alukarc, 35×50 cm, 2011)

ALFÖLDY JENŐ (1939) irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Kecskeméten él.